

Павел Глушаков, ШУКШИН И ДРУГИЕ: СТАТЬИ, МАТЕРИАЛЫ, КОММЕНТАРИИ, Санкт-Петербург: Издательство „Росток”, 2018, 320 s.

Twórczość Wasilija Szukszyna – jednego z najwybitniejszych przedstawicieli kultury rosyjskiej XX wieku – nieustannie budzi zainteresowanie badaczy: literaturoznawców, językoznawców, filmoznawców, kulturologów. Nowe publikacje naukowe ukazują się zarówno w Rosji, jak też innych krajach, m.in. w Polsce, Niemczech, Francji, USA. Aktywność badaczy dowodzi, że twórczość pisarza, reżysera i aktora przetrwała próbę czasu i pozostaje jednym z ważniejszych dokonań kultury rosyjskiej ubiegłego stulecia. Tezę tę potwierdza najnowsza książka Pawła Głuszakowa, literaturoznawcy z Sankt-Petersburga, od lat zajmującego się dziedzictwem literackim pochodzącego z Ałtaju twórcy.

Recenzowana pozycja stanowi zbiór artykułów, szkiców i komentarzy, zawierających mało dotychczas zbadane materiały dotyczące dorobku Szukszyna, świadczących o różnorodności warsztatu badawczego jej autora. Już we wstępie Głuszakow wygłasza ważną dla rozumienia jego stosunku do pisarstwa autora *Kaliny czerwonej* uwagę: „Давно ясно и стало общим местом: Шукшин – ускользящий писатель, мерцающий и странный. Но пришло время сказать и другое: Шукшин – сложный писатель, один из самых сложных в русской и без того непростой литературе XX века” (s. 13). W przekonaniu badacza twórczość Szukszyna wymaga od czytelnika aktywnego udziału, umiejętności odczytywania ukrytych podtekstów i sensów naddanych. Pozorna prostota opowiadań pisarza przyczyniła się do wielkiej popularności jeszcze za życia, chociaż podejmował on tematy trudne i drażliwe.

Po ciekawym wprowadzeniu, wskazującym na ważne miejsce Szukszyna w historii literatury XX wieku, Głuszakow umieścił artykuł poświęcony jego wczesnej prozie. Swoje rozważania oparł na najnowszych materiałach odnalezionych w archiwum Iriny Żygałko – wieloletniej asystentki legendarnego reżysera Michaiła Romma, pod którego kierunkiem Szukszyn uczył się sztuki reżyserskiej. W jej archiwum niedawno zostały odnalezione nieznanne, nigdy dotąd niepublikowane opowiadania Szukszyna. Tę część pracy Głuszakowa wieńczą dwa z owych opowiadań: *Глаза* oraz *Человек*, obydwa opatrzone komentarzami badacza. Niewątpliwie jest to bardzo cenny fragment książki dla każdego miłośnika twórczości ałtajskiego literata.

Kolejna część pracy poświęcona została analizie opowiadania *Забуксвал* i nosi tytuł *Шукшин, Гоголь и другие*. Autor na przykładzie jednego opowiadania udowadnia ścisłe związki Szukszyna z klasyką rosyjską. W swojej analizie wskazuje na powiązania z twórczością Gogola, Puszkina, a także twórcami pierwszej połowy XX wieku: Błokiem, Jesieninem oraz Mikołajem Ostrowskim. Tym, co przede wszystkim łączy Szukszyna z Gogolem, jest, zdaniem Głuszakowa, stosunek obu pisarzy do relacji państwo – naród. Jak zauważa: „Расщепленность страны и власти (...) становится трагической темой Шукшина: в его душе уживается горячая

любовь к отечеству и пылкая ненависть к власти вне ее исторической личности” (s. 81). Rosyjski badacz dowodzi, że bohater opowiadania Szukszyna *Забуксовал* zostaje postawiony w sytuacji, w której uświadamia sobie, na poziomie prostego, „szarego” człowieka, owo istniejące rozdarcie, które budzi jego wewnętrzny sprzeciw, zaś czytelnik staje się świadkiem narodzin obywatela. Zgodzić się należy również z opinią Głuszakowa, że bohater opowiadania *Забуксовал* budzi skojarzenia z postaciami znanymi z klasyki literatury rosyjskiej i światowej – Ilją Obłomowem, Grigorijem Mielechowem, czy nawet Hamletem.

W kolejnym tekście poruszony został temat postrzegania przez Szukszyna procesu historycznego. Głuszakow zwraca uwagę, że prozaik daleki był od mitologizacji wsi, ukazywania jej przedrewolucyjnej rzeczywistości jako „raju utraconego”, co charakteryzowało twórczość innych pisarzy-tradycjonalistów. Interesowały go sprawy współczesne, nurtujące społeczeństwo radzieckiego przełomu lat 50.–60. XX wieku oraz napięcia im towarzyszące. Historię postrzegał pisarz jako pewien proces, w którym podobne okresy napięcia powtarzały się wielokrotnie na różnych płaszczyznach, przykładowo: naród – państwo, Wschód – Zachód, wieś – miasto, przyroda – cywilizacja. Owe opozycje prozaik przedstawiał w formie dialogu, dyskusji na poziomie moralno-etycznym i właśnie takie podejście pozwalało mu poruszać ważne, uniwersalne kwestie oraz decydowało o ponadczasowym wymiarze jego twórczości.

Mało znanym fragmentem literackich dokonań Szukszyna jest jego poezja, do której Głuszakow odwołuje się w rozdziale zatytułowanym *Шукишин и мифопоэтические поиски*. W wierszach tych dominują kwestie tradycji duchowej rosyjskiego ludu, wyrażane przede wszystkim w kulcie przyrody. Ludowa duchowość i obrzędowość, na poły pogańska, na poły prawosławna, wyraża się w metaforyce i symbolice roślinnej. Poszukując odpowiedzi na pytanie, skąd u prozaika-tradycjonalisty mogło zrodzić się zainteresowanie poezją, badacz wskazuje na ważną cechę rosyjskiej prozy tradycjonalistycznej, która czerpiąc z bogatych zasobów języka ludowego, rozbudzała zainteresowanie słowem, jego potencjałem semantycznym, poetyką języka, a następnie poezją, postrzeganą jako najwyższa forma sztuki.

W kolejnym rozdziale petersburski literaturoznawca powraca do kwestii powiązań prozy pisarza z tradycją literatury rosyjskiej, tym razem skupiając się na wieku XX. Tutaj jego uwagę zwróciła fascynacja młodego jeszcze pisarza prozą Gorkiego. Głuszakow, w oparciu o własne odkrycia w archiwum I. Żygałko, analizuje robczo scenariusz Szukszyna, powstały na podstawie opowiadania Gorkiego *Љобуз* (*Озорник*). Analiza dowodzi umiejętnego wykorzystania przez młodego pisarza opowiadania klasyka do przedstawienia własnych rozważań nad losem chłopstwa w latach 20.–30. XX w. i skonstruowania bohatera typologicznie zbliżonego do postaci znanych np. z dramatu *Na dnie*, lecz osadzonych w zupełnie innych, współczesnych Szukszynowi realiach. Łączą te postaci dążenie do prawdy i sprawiedliwości – warto-

ści zanikających w otaczającym ich świecie. Pod tym względem twórczość Szukszyna bliska była literackim dokonaniom prekursora literatury radzieckiej.

Równie ciekawie przedstawiają się relacje Szukszyna z innym koryfeuszem literatury radzieckiej – Szołochowem. Początkowo pozostawał on pod silnym wpływem autora *Cichego Donu*, ale z czasem zależność przekształciła się w dialog, a nawet polemikę. Głuszakow koncentruje uwagę na tych aspektach twórczości obu pisarzy, które zbliżają ich do siebie, wskazuje na wspólny rodowód wielu postaci, oraz szereg motywów i chwytów artystycznych wykorzystywanych zarówno przez Szołochowa, jak też Szukszyna. Warto przytoczyć uwagę badacza, który mówi o porażającym milczeniu, „niemocie” „героев на последних страницах Шолоховаи Шукшина” (s. 208), która przypomina „молчание Иисуса на суде первосвященников и о той мертвой, томительной тишине, которая воцарилась на земле после его смертии «помрачения» солнца” (s. 208). Uwaga ta może w pierwszym odruchu zafrapować czytelnika, ale po zastanowieniu jesteśmy skłonni uznać podobne skojarzenia. Należy przy tym zaznaczyć, że Głuszakow nie szuka na siłę chrześcijańskich konotacji w twórczości Szukszyna, ale gdy już się do nich odwołuje, używa przekonujących argumentów, wykazując się erudycyjną wiedzą o życiu, twórczości i światopoglądowych poszukiwaniach pisarza.

Ostatnią część recenzowanej pracy stanowią notatki, komentarze, etudy poświęcone twórczości Szukszyna. Znajdziemy tutaj rozważania o inspiracjach pisarza przy tworzeniu opowiadania *Mikroskop*, uwagi o semantycznej roli znaków przestankowych w opowiadaniu *Żył sobie człowiek...* (*Жил человек...*). Większość komentarzy dotyczy kilku utworów pisarza, które łączy niezwykle ważna dla prozaika i jego rozumienia historii Rosji i losów ludu rosyjskiego postać Stiepana Razina, przywódcy pierwszego wielkiego powstania chłopskiego na ziemiach ruskich w wieku XVII. Jego obraz ewoluował w twórczości Szukszyna. W opowiadaniu *Stiepan Razin* (*Степан Разин*) pojawia się postać chłopca, ucznia, dla którego chłopski powstaniec staje się idolem. Głuszakow pokazuje, jak w kolejnych utworach obraz Razina kształtuje się pod wpływem percepcji współczesnego świata. Jest to, rzecz jasna, obraz literacki, wręcz poetycki, podkreślający rolę prostych ludzi w dziejach Ojczyzny. I jak zauważa Głuszakow, „(...) изучая прошлое, художник-мыслитель ищет механизма возрождения (пробуждения) народного духа, сознания, нравственности. Отсюда идея приближения (...) образа к современности” (s. 248). Razin Szukszyna to nie bohater przeszłości, lecz „живое, синхронное и волнующее явление, которое важно *сегодня*” (s. 249), zrozumienie którego jest niezwykle istotne dla ludzi żyjących w XX wieku. W próbie zrozumienia roli Razina dla historii Rosji przez pisarza istotne jest przekonanie, iż przywódca chłopskiego buntu był prekursorem wolnomysłicielskiej inteligencji rosyjskiej XX wieku (s. 249–250). Ten pogląd uznać należy za jeden z fundamentów Szukszynowskiej historiozofii, z niego bowiem wyrasta prze-

konanie, że kluczem do odrodzenia duchowego społeczeństwa rosyjskiego jest sojusz chłopstwa z inteligencją, gwarantujący prawidłowy rozwój kraju.

Od momentu śmierci Szukszyna Rosja i świat zmieniły się na tyle radykalnie, że ów sojusz stracił rację bytu – dzisiaj nie istnieje już rosyjska prowincja w postaci, w jakiej znał ją wybitny pisarz, zaś inteligencja straciła swoją pozycję, ustępując miejsca nowym grupom społecznym, kształtującym się wedle zasad, których żaden twórca rosyjski drugiej połowy XX w. nie mógł sobie wyobrazić.

Z obowiązku recenzenta, wspomnę jeszcze o innych kwestiach, które zostały poruszone przez autora w jego komentarzach i etiudach. To, między innymi, ciekawe porównawcze dywagacje na temat filmu *Kalina czerwona* i dzieła Andrieja Tarkowskiego *Stalker*; komentarze do opowiadania *Wilki (Волки)* dotyczące motywu konfrontacji człowieka z naturą, czy wreszcie uwagi do scenariusza filmu *Pogwarki (Печки-лавочки)*. Recenzowaną pozycję wieńczą uwagi i komentarze dotyczące percepcji twórczości Szukszyna już po jego śmierci, które tworzą logiczną klamrę całego zbioru.

Bez wątpienia książkę Pawła Głuszakowa *Шукшин и другие: статьи, материалы, комментарии* uznać należy za świeży i niezwykle ważny głos w dotychczasowym dorobku badań nad spuścizną artystyczną tego wybitnego twórcy.

Aleksander Wawrzyńczak
Uniwersytet Jagielloński